

LAZ HALK MASALLARINDA YER ALAN MİTOLOJİK VE OLAĞANÜSTÜ VARLIKLAR

Mythological and Extraordinary Events in Laz Folk Tales

Şanver TERCUMAN*

Öz

Mitoloji insanları çepeçevre saran yaşanan bir geçmişin dilde, ritüelde ve tasvirlerde gerçekleşen diyalektiklerdir. Yaşamla birebir bağlantılı dünyayı algılama sistemi olan mitoloji, aynı zamanda bu algılamayı modelleştiren bir dünya görüşüdür. Halkların milli tefekkürünün, milli psikolojisinin, kendine has özelliklerinin ilk ve temel kaynağı mitolojidir. Dolayısıyla mitoloji insan hayatının birçok noktasında kendine yer edinmiş dinamik bir olgudur. Bu noktada mitolojik olayların veya kahramanların sıkça karşılaşıldığı önemli bir alan da sözlü anlatım ürünlerinden biri olan masallardır. Masallarda pek çok mitolojik olaylar anlatılmakla birlikte masallarda yer alan bazı mitolojik ve olağanüstü varlıklar sayesinde de masalların konusu ve yapısı farklı nitelikler kazanmaktadır. Bu doğrultuda masallarda mitolojik ve olağanüstü varlıklar üzerinden masal kahramanları oluşturulmaktadır. Bu kahramanlar sayesinde bazı masallarda kimi zaman iyiliğin ve kötülüğün savaşı verilirken bazı masallarda da insanoğlunun korktuğu veya saygı duyduğu varlıkların izdüşümü izlenmektedir. Bu kapsamda çalışmada Lazların sözlü kültürüne ait yüz on üç masal metninde yer alan mitolojik ve olağanüstü varlıklar tespit edilerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: folklor, mitoloji, masal, olağanüstü varlıklar, Laz masalları.

ABSTRACT

Mythology is the dialectic of a lived past that surrounds people in language, ritual and depictions. Mythology, which is a perception system interconnected with life, is also a worldview that models this perception. The first and main source of the national contemplation of peoples, their national psychology and their unique features is mythology. Therefore, mythology is a dynamic phenomenon that has a place in many aspects of human life. At this point, an important area where mythological events or heroes are frequently encountered is tales, which is one of the products of oral expression. Although many mythological events are told in the tales, the subject and structure of the tales gain different qualities thanks to some mythological and extraordinary beings in the tales. In some fairy tales, fairy tale heroes are

* Doktora Öğrencisi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Nevşehir/Türkiye. E-posta: stercuman.edu@gmail.com. ORCID: 0009-0005-1703-9328.

formed through mythological and extraordinary beings. Thanks to these heroes, in some tales, sometimes the battle of good and evil is fought, while in some tales, the projection of beings that are feared or respected by human beings is observed. In this context, the mythological and extraordinary beings in the texts of one hundred and thirteen tales belonging to the oral culture of the Laz were determined and interpreted.

Keywords: folklore, mythology, tales, creature beings, Laz tales.

Giriş

Tarih sahnesinde kimlik oluşturmayı başarabilmiş, kültürel değerler sistemi oluşturabilmiş halkların dil, gelenek, inanış ve anlatıları ile varlıklarını tespit edebilmek mümkündür. Fakat “doğası itibarıyla birbirlerine benzer görünseler de her insan gibi her insan topluluğu da farklıdır; asıl çabası da bu farklılığı sürdürebilmektir. Biriktirdiklerini miras olarak sonraki kuşaklara nakledebilmek için dinler, anlatır, yazar ve okur.” (Balaban, 2020a: XI). Kimlik oluşturabilmiş her toplum kendi kültür ve inanç perspektifi içerisinde korkulan, saygı duyulan veya kaçınılması gereken kutsal ve olağanüstü unsurlar yaratmıştır. Zamanla halk içerisinde anlatılan ve yaşatılan bu unsurlar belirli özellikler kazanarak toplumun inanç dünyasında yer edinmişlerdir. Buna bağlı olarak bir toplumun anlatılarında ve inanç dünyasında yer edinmiş önemli bir olgu mitolojidir. “Mitoloji insanları çepeçevre saran yaşanan bir geçmişin dilde, ritüelde ve tasvirlerde gerçekleşen diyalektiklidir. Her halkın milli tefekkürünün, milli psikolojisinin, kendine has özelliklerinin ilk ve temel kaynağı mitolojidir. Mitoloji, yaşamla birebir bağlantılı dünyayı algılama sistemi olup bu algılamayı modelleştiren dünya görüşüdür” (Bayat, 2007: 19). Mitoloji veya mitler, kutsal bir öyküyü anlatan, en eski zamanlarda, “başlangıçtaki” masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatırlar. Bir başka ifadeyle mitler, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Dolayısıyla mit, her zaman bir “yaratılışın” öyküsüdür: Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır (Eliade, 2016: 17). Başka bir deyişle, mitler, arkaik dönemlerde inanç sistemlerinin şekillenmesinde önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. Zaten, kutsallık ve inanılabilirlik özellikleri de doğrudan bu yönünü ön plana çıkarmaktadır (Açca ve Yolcu, 2019: 354).

Yaşam evreni içerisinde ortaya çıkabilecek, hayatı ve düzeni tehdit edebilecek her şeyin kaynağında kutsalı arayan insan, kendince bazı çözüm yolları aramış ve bunları nakil yolu ile aktararak formülistik ve büyüsel bir

sürekliliği sağlamıştır. Anılan mitolojik bilginin aktarımı zaman içerisinde çeşitlenerek her biri farklı bir ihtiyaca cevap veren efsane, masal, destan ve halk hikâyesi formlarına dönüşmüştür (Balaban, 2020a: 1). Mitlere ait olan bazı tasvirlerin ve mitik varlıkların halk anlatıları içerisinde birçok örneğini görmek mümkündür. Halk anlatıları insanlık tarihiyle yaşattır. İlk metinler hiç şüphesiz evreni, kozmosu tanımlama adına oluşturulan mitolojik metindir. Halk anlatıları, ait olduğu toplumun bütün özelliklerini, duygu ve düşüncelerini yansıtan zengin hazineleri olmakla beraber bu hazinenin kökleri, çok eski zamanlarda oluşmuş inançlara dayanır. Bu inançlar, halk hafızasında yaşayarak, zamanla halk anlatıları içinde günümüze kadar gelebilmiştir. Ancak bu halk anlatıları içinde yer alan mitolojik unsurların bazıları açık bir şekilde ifade edilirken bazıları da simgeler şeklinde ifade edilmiştir (Bakırcı, 2014: 39). Halk anlatımları içerisinde pek çok mitolojik öğenin bulunduğu metinlerden biri de hiç şüphesiz masallardır. Masallar, sözlü kültürden gelen ve toplumsal bellek tarafından kurgulanıp taşınan metinlerdir. Tarihsel anlamda kesin olarak belirlenemeyen bir zaman diliminde oluşup geliştikleri için farklı anlam ve yorum katmanlarına sahiptirler. Bu katmanların bir kısmı yüzeyle yakın, kolay takip edilebilir bir durumdayken, bazıları daha derinlerde, bazen kristalize olmuş sembollerin ardında bazense oldukça silik izler halindedir. (Balaban, 2020b: 252) Masallar, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı diye tanımlanır. Fakat “hayal ürünü” sözünü sadece “olağanüstü şeyler” anlamında anlamak gerekir. Masal yapısı itibarıyla olağanüstü olayları ve kişileri konu edinir.

Masalların olağanüstü çeşidinde de gerçekçi çeşidinde de anlattığı olayların gerçeğe uyarlık derecesi ne olursa olsun onların hayal yaratması oldukları izlenimini veren bir anlatı türüdür (Boratav, 1969: 80). Masal hayalî ve muhteva bakımından olağanüstü durumları içerse de işlevsel olarak ait oldukları toplumun kültür değerlerini, kültürel bilinçaltını ve kültür kodlarını aktarması bakımından önem arz eden sözlü anlatım türlerinden biridir.

Bu bağlamda çalışmada; Lazların sözlü anlatım değerlerinden biri olan Lazlara ait 113 masal metni “mitolojik ve olağanüstü varlıklar” motifi çerçevesi altında incelenmiştir. İncelenen masalların kaynak metinlerinden 62 tanesi Münir Yılmaz Avcı'nın *Laz Masalları-Lazuri Paramitepe* (2005) kitabından, 51 masal ise Nurdoğan Abaşişi'nin *Laz Halk Masalları-Lazuri Paramitepe* (2005) adlı kitabından istifade edilmiştir. *Laz Masalları/Lazuri Paramitepe* adlı kitabın daha önce yayınlanan diğer masal kitaplarından yararlanılması, farklı kaynak kişilerden masalların derlenmesi ve hem Lazca

hem de Türkçe yayımlanması kitabın kaynak metin olarak seçilmesinde önem kazanmıştır. İkinci kaynak olarak seçilen *Laz Halk Masalları-Lazuri Parametepe* adlı kitabın “Kendi Masalım” adlı masalın dışında kalan tüm masal metinlerinin tamamının derlenerek toplanması, Lazca ve Türkçe yayımlanması ikinci kaynak metin olarak seçilmesinde etken oluşturmuştur. Kaynak metinlerinin derleme yoluyla yazıya aktarılması ve Lazca yayımlanması metinlerin dokusu bakımından korunduğunu gösterir niteliktedir. Bu bakımdan metinler çalışmada incelemeye tabi tutulurken önce Lazca metinler okunarak incelenmiştir. Daha sonra Türkçesi okunarak Lazca ve Türkçe arasındaki anlam kaybına neden olabilecek hususlar dikkate alınarak masal metinleri incelenmiştir. İki masal kitabının kaynak metin olarak seçilmesine son bir etken ise yapılan geniş literatür taramasında Lazlara ait akademik perspektifte incelenebilecek Türkçeye çevrilmiş başka bir masal metninin bulunmaması da farklı bir nedeni oluşturmuştur. Zira incelenen masalların tüm örnekleri daha fazla araştırmacının ve okuyucunun faydalanması adına aşağıda da görüleceği üzere Türkçe örnekler üzerinden verilmiştir. Diğer yandan metinlerde tespit edilen mitolojik ve olağanüstü varlıklara ait unsurlar harf sıralamasına göre başlıklandırılarak yorumlanmıştır.

1. Laz Halk Masalları Araştırmalarına Kısa Bir Bakış

Doğu Karadeniz Bölgesinin doğusunda ve bir kısmı Marmara Bölgesinin farklı yerleşim yerlerinde yaşayan Lazların kültürü ve folkloru üzerine yapılan literatür çalışmalarının sayısı oldukça azdır. Ancak yine de ülkemizin ortak kültür mirası olan Laz kültürünün ve folklorunun yaşatılması ve Lazlara ait bir dil olan Lazcanın unutulmaması adına bazı çalışmaların da var olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmalardan bazıları da Laz masallarına ait çalışmalardır. Fakat az sayıda yapılan bu çalışmaların da genel çoğunluğu yurt dışında yapılmış çalışmalardır. Gürcü dilbilimci Qipşize ve hemen sonrasında Çikobava çeşitli derlemelere dayanarak yayınlar yapmıştır. Qipşize'nin 1918'de ölümünden önce derlediği ancak 1939'da *Çanuri ĀeksĀebi* [Lazca Metinler] adı altında Çikobava tarafından yayımlanan metinleri ilk Lazca derleme çalışması olarak görmek mümkündür. Bununla birlikte, 1929'da yayımlanan *Çanuri ĀeksĀebi I: Xopuri ĀiloĀkavi* [Lazca Metinler I: Hopa Diyalekti] önemli bir derleme çalışmasıdır (Aleksiva, 2022: 148). Çikobava'nın bir diğer çalışması ise 1936'da yayımladığı *Çanuri Gramatukali Analizi* adlı eseridir. Bu kitapta Lazcanın gramer analizleri yapılmış hem de Laz masallarına yer verilmiştir. Laz masalları üzerine yapılmış ve yayımlanmış kapsamlı bir diğer çalışma ise dinler tarihi, mitoloji ve destan alanlarında önemli çalışmalara sahip olan Fransız dilbilimci Georges Dumézil tara-

findan yapılmıştır. Dumézil, İstanbul’da Arhavili Lazlardan masallar derleyerek, bu masalları 1937 yılında *Contes Lazes* adıyla Paris’te yayımlamıştır. “Dumézil’in *Contes Lazes* adını taşıyan çalışmasında yirmi beş Lazca masal ve bunların Fransızca karşılıkları bulunmaktadır. Dumézil, ayrıca kitabının giriş bölümünde kısa ama değerli Lazca gramer açıklamalarına da yer vermektedir” (Abaşışi, 2005: 1). Laz masalları üzerine en kapsamlı çalışma Megrel bir dilbilimci olan Guram ĶarĶozia tarafından yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Guram ĶarĶozia, Hopa, Arhavi, Fındıklı, Ardeşen, Pazar, Fırtına Vadisi ve Laz köylerinde alan araştırması yaparak Lazlara ait zengin materyaller toplama fırsatı bulmuştur. ĶarĶozia, 1972 yılında Tiflis’te yayınladığı *Lazuri ĶeksĶebi*’nin I. cildinde Sarpi köyünden derlenmiş çok sayıda Laz masalı ile şiirler ve hikâyeleri kaleme almıştır. Ayrıca 1993 yılında Tiflis’te yayınlanan kitabının II. cildinde ise daha çok Fındıklı, Ardeşen ve Pazar ilçelerinde yapılmış, masalların bulunduğu derlemeleri aktarmıştır (Abaşışi, 2005: 2). Laz masalları üzerine 1974’te İrine Asatiani’nin *Çanuri (Lazuri) ĶeksĶebi* [Lazca Metinler] ve 1982’de Natela Kutelia’nın *Lazuri Parametepe/Lazca Masallar* adlı çalışmaları Laz masalları adına önem arz eden diğer çalışmalardır (Aleksiva, 2022: 150).

Ülkemizde ise Laz masalları adına çalışmamızda da kaynak metinler noktasında istifade edilen Münir Yılmaz Avcı’ya ait *Laz Masalları/Lazuri Parametepe* (2005) ve Nurdoğan Abaşışi’nin *Laz Halk Masalları/Lazuri Parametepe* (2005) adlı çalışmaları Laz masallarının derlenmesi noktasında iki önemli çalışmadır. Münir Yılmaz Avcı’nın Türkçe ve Lazca yayımlanan kitabında 62 masal metni yer almaktadır. Avcı, bu kitabında daha önce yayımlanan diğer masal kitaplarından da yararlandığını belirtmiş ve aynı zamanda farklı kaynak kişilerinden masalları derleyerek kolektif bir çalışma ortaya koymuştur. Abaşışi’nin kitabında ise, “Kendi Masalım” adlı başlık dışında 51 masal metni yer almaktadır. Lazca tam metin, Türkçe özet ve ilk yirmi masalı İngilizce yayımlanan masalların tamamı kaynak kişilerden derlenerek kitaba aktarılmıştır. Ayrıca Abaşışi’nin *Kançoba Parametepe* (2013) adını verdiği Lazca yayımlanmış bir öykü kitabı daha bulunmaktadır. Türkiye’de yayımlanan bu eserlerin Anadolu ve Kafkas orjinli masalların karşılaştırılması, ülkemizin ve insanlığın ortak kültür mirası olan Laz masallarının korunması ve unutulmaması noktasında önemli katkılar sağlayan eserlerdir. Genel olarak Laz masallarına ait çalışmalar ve eserler yukarıda anlatıldığı şekilde olup, ilerleyen zamanlarda akademik temelli çalışmalarla daha nitelikli eserlerin de ortaya çıkarılacağı şüphesizdir.

2. Laz Halk Masallarında Yer Alan Mitolojik ve Olağanüstü Varlıklar

İncelenen 113 masal metni konu bakımından oldukça renkli ve çeşitlidir. Bu bağlamda masalarda pek çok hayali varlıklar yer almakla beraber sihir, büyü, hayvanların konuşması, olağanüstü olaylar, mekânsal ve fiziksel dönüşümler gibi masalarda sıkça rastlanan durumlar Laz halk masallarının içeriği bakımından oldukça zengin olduğunu kanıtlar niteliktedir. Laz halk masallarının sahip olduğu bir diğer nitelik ise masalarda yer alan çeşitli mitolojik ve olağanüstü varlıklardır. Masalarda yer alan mitolojik varlıkların bazıları Lazların gündelik hayatında hâlen korkulan veya saygı duyulan insanımsı hayali karakterlerden oluşmaktadır. Laz masallarında “Aksakallı Dede, Derviş, Hızır, Cadı, Cin, Cinviz Adamlar, Çinka/ÇiKa, Dev, Ejderha, Melekler, Şeytan ve Peri” olmak üzere farklı özelliklere sahip mitolojik ve olağanüstü varlıklar tespit edilmiştir.

2.1. Aksakallı Dede, Derviş ve Hızır

Aksakallı veya ak saçlı dede motifi özellikle Anadolu ve diğer İslam coğrafyalarına ait masalarda sıkça karşılaşılan bir motiftir. Bazen masal kahramanının bilinmedik bir yerde karşısına çıkarak onu zor durumlardan kurtarıırken, bazen de kahramanın rüyasına girip ona doğru yolu gösteren olağanüstü niteliklere sahip genel olarak iyi ve ulu bir kişi motifidir. Masal anlatıcıları tarafından iyi özellikler taşıyan yaşlılar ve dedeler için kullanılır. Bazı masallardaki fiziksel betimlemelerde aksakallı veya ak saçlı olan bu motifler derviş adıyla da anlatılmaktadır. Buna göre “Prens ile Vezirin Kızı” masasında derviş hiç çocuğu olmayan yaşlı bir padişaha yardım eder. “Derviş çantasından bir elma çıkarıp dört parçaya ayırdıktan sonra padişaha; Birini sen ye, birini karına yedir, birini atına ver dördüncüyü de bir göle at dedikten sonra kaybolur. Padişah dervişin söylediklerini uygular... Zamanı gelince padişahın bir oğlu olur” (Avcı, 2005: 139). Derviş gerçekleşmesi çok zor olan bir durumda olağanüstü bir nitelik gösterir ve böylelikle pek çok masalda olduğu gibi iyiliğini sergilemiş olur. Hızır; bütün ümit ve imkânların tükendiği çarelerin sona erdiği durumlarda yardıma çağrılan veya çağrıldığında mutlaka geleceğine inanılan, sonsuz güce sahip manevi bir kurtarıcıdır. Hızır işlevsel olarak zor durumlarda ve felaketlerde yardımcılık, iyileri mükâfatlandırıp kötülerini cezalandırma, bereket ve bolluğa kavuşturma ve savaşlarda yardım etme gibi özelliklere sahip bir varlıktır (Ocak, 2012: 107-117). Hemen her anlatı içerisinde Hızır iyiliği ve yardımı sembolize eden bir motiftir. “Hızır” adlı masalda Hızır her anlatıda olduğu gibi zor durumda kalan bir insana yardımcı olur ve onu ölümden kurtarır. Haksız yere bir insanı öldürmek isteyen kötü insanları ise cezalandırır. Ayrıca Hızır’ın “as nu, es nu”

diye gizemli bir şekilde seslenmesi, gökten inmesi ve kaybolması onun olağanüstü özelliklerinin bir göstergesidir. Hızır'ın sahip olduğu özellikler masalda şöyle geçmektedir:

Yaşlı bir adamın Padişahın iki veziri tarafından ölümü istendiği sırada “as nu, es nu” diye bir ses duyulur. Padişah; Sen kimsin? “As nu, es nu” ne demektir? diye sorunca adam ben gökten indim. Senin büyük vezirin piçtir. Annesi onu fırıncıdan çaldı. Sen onu fırına at. Ortanca olan da piçtir. Annesi yüzerken bir adama rastlamıştı. Onu elini ayağını bağlayıp denize at! Vezir arıyorsan küçük vezirin iyidir. Hızır arıyorsan oda benim dedi ve kayboldu. Bunu duyan Padişah vezirlerini cezalandırdı ve yaşlı adamı affetti (Avcı, 2005: 172-173).

2.2. Cadılar

Genel anlamda masalarda korkulan ve kötülüğü simgeleyen “cadılar; hortlak, sihirbaz kadındır. İnanca göre bilhassa geceleri insanlara zarar veren, mecazen ferasetli düşünen, art niyetli insan kastedilir. Orta Çağ Avrupa’sında, masalarda ve halk hikâyelerinde sıkça adından söz edilir. Başkalarının şekline girebilen cadılar, insanlara kötülük yaptıktan sonra göz açıp kapayıncaya kadar küpüne yahut süpürgesine binerek oradan uzaklaşır” (Kaya, 2007: 175). Cadının insanlara kötülük edip onun simgesi durumunda olan süpürgesine binerek uzaklaşmasının bir örneği “Nine Gitti Takıldı” masalında benzer şekilde işlenmiştir. Masalda تنها, güzel bir köyde kendi haliyle yaşayan insanlar varmış. Fakat bu insanlara tuzdan yapılmış kalesinde yaşayan cadı çeşitli kötülükler yapar, köylüyü canından bezdirirmiş. Fakat sonunda Allah bir çocuğun duasını kabul etmiş ve cadıyı ölümle cezalandırmış. “İşte o anda ne olmuşsa olmuş. Allah bu çocuğun yalvarmasını duymuş ve yardım etmeye karar vermiş. Birden bire gökyüzünü kapkara bulutlar kapatmış, gök gürültüsüyle beraber şimşek çakmaya başlamış... Durumu gören cadı, hemen süpürgesine binip göğe yükselmiş ve kaçmaya başlamış ama o anda çakan bir şimşekle saçları tutuşmuş ve bağıra bağıra yanarak ölmüş” (Avcı, 2005: 24). Cadıların süpürge haricindeki simgesel özelliklerinden bir tanesi de onların sihir ve büyü yapma yeteneğine sahip olmalarıdır. Bu durumun bir örneği “Kuru Kafa” adlı masalda geçmektedir. Cadı âşık olduğu ancak kendisini reddeden bir erkeğe kötü bir sihir yapar. “Ben padişahın oğlu idim. Cadı bir kadın bana âşık oldu, ama ben onu dinlemeyince o beni kaçırdı. Ondan sonra beni sıkıştırıp zorladı, ama ben yine de onu dinlemeyince bana sihir yaptı ve bu hale soktu. O zamandan beri gündüzleri kuru kafa gibi görüyorum dedi” (Avcı, 2005: 168). Cadılar ge-

nel anlamda insanlara yardım etmek yerine tam tersi olarak her türlü kötülükü ve musibeti yapan varlıklardır. Ancak “İçi Tekneye Dışı Dereye” adlı masalda cadı bir insana yardım eder. Ancak bu yardımı da yine kötü yeteneklerini kullanarak yapar. Masalda bir kıza âşık olan bir delikanlı sevdiği kızın teklifini reddetmesi üzerine bir cadıdan yardım ister. Cadıdan kendisinden kaçıp ağaca saklanan kıızı getirmesini ister. “Cadı nine sağır rolü yapıp ne söylediğini duymadığını, biraz aşağı inip söylemesini istemiş. Böylece kıızı yavaş yavaş aşağı inmesini sağlamış. Kızın uzun saçları aşağı sarkınca cadı nine onu saçından yakalamış ve aşağı çekmiş. Kızı oğlanla buluşturmuş.” (Abaşışi, 2005: 174). “İçi Tekneye Dışı Dereye” masalında insanlara yardım ederken dahi kötü yeteneklerini kullanan cadıların ortak özelliği onların kötüyü simgelemesidir. Ayrıca masal örneklerinde cadıların bir diğer ortak özelliği ise onların yaşlı ve çirkin kadınlar olmalarıdır.

2.3. Cinler

Cinler “örtmek, örtünmek, gizli kalmak” anlamındaki “cenn” kökünden türeyen bir isim olup tekili olan “cinni”, “örtülü ve gizli şey” manasına gelir. Cinlerin mahiyetleri, değişik varlık kalıplarına girerek görünmeleri, barındıkları yerler, insanlarla münasebetleri, iyi veya kötü tesirleri, adlandırılmaları çeşitli ülkelerin dinî ve din dışı literatürlerinde geniş bir yer tutmuşlardır (Şahin, 1993: 5-8). Pek çok dinde ve inanışta cinlere veya cinlere benzeyen görünmez varlıkların var olduğuna inanılmıştır. Farklı din ve inanışlarda cinlerin varlığı ve mahiyeti onun görünmez ve korkulan olağanüstü bir varlık olduğudur. İslam anlayışında da cinlerin varlığı kabul edilmiştir. Günümüzde Lazların yaşamış olduğu bölgelerde cinlerin varlığına inanılmakta ve onlardan korkulmaktadır. “Buğday Çocuk” masalında cinler korkulan olağanüstü bir varlık konumunda olmuşlardır. Masalda olağanüstü bir şekilde ineğin karnına giren bir çocuk cin olduğu düşünülmüştür. “İneğin karnını sıvazlayınca çocuk içerden çok kuvvetlice bağırdı. Adam ürktüğü gibi koştu ve getirdiği balta ile ineğin kafasını kesti. ‘Bunun içinde cinler var. Bunun eti de yenmez’ diyerek bir uçurumdan aşağıya atıverdi” (Avcı, 2005: 101). Bu örnekte cinlerin önemli bir yeteneği olan insan veya herhangi bir varlığın kalıbına girebilme özelliğine atıfta bulunulmuştur. Ayrıca cinlerin var olduğu düşünüldüğü bir yerden veya cisimden zarar vermemesi için ondan bir an önce kurtulma yoluna gidilmiştir. Cinlerin halk arasındaki varlığı her ne kadar korkuyu çağırırsa da bazılarının insanlara yardımcı olduklarına da inanılmaktadır. Özellikle İslam inancında cin taifesinin varlığı iyi olanlar ve kötü olanlar şeklinde tarif edilmektedir. Cinlerin iyi olanlar taifesine örnek oluşturacak bir durum “Tulum” masalında anlatılmaktadır. Masalda üvey abileri

tarafından sürekli olarak zorbalığa uğrayan en küçük kardeş cinlerin yardımıyla Laz kültüründe ve müziğinde önemli bir yere sahip olan tulum müzik aletinin nasıl yapıldığının tarifini alır. “Cinler onu horona alıp, üç gün üç gece oynatmışlar. Cinler bakmışlar ki bu çocuk güzel horon oynuyor, ona tulum yapmasını öğretmişler. Bir de tulumun zıpçığını (nav) ona hediye etmişler. Bu zıpçığa bir de tulum bulursun takar çalarsın demişler... Cinlerin verdiği zıpçığı tulumun bir yerine sokup öylece dertli dertli melodiler çalmış” (Abaşışi, 2005: 298).

2.4. Cinviz Adamlar

Lazlarda “cinviz” kelimesi; “uyanık, atik, iş bilir” anlamında kullanılmaktadır (Bucaklışı vd., 2007: 97). Daha çok çocuklar için kullanılan bu tabir “çok zeki, anasının gözü ve becerikli” anlamlarına da sahiptir. Ayrıca kuzeyden güneye tüm Karadeniz sahilinde ticaret kolonileri kuran ve parlak zekâları ile halk arasında ünlenen Cenevizlilere atıf yapılmaktadır (Öztürk, 2005: 230) Lazların söz varlığında bir işi hakkıyla ve güzel yapan kişiler için benzetme ifadesi olarak da kullanılır. Bu bağlamda “cinviz” kelimesi Lazların söz varlığındaki anlamıyla aynı şekilde “Cinviz Adamlar” masalına mitolojik bir varlık olarak aktarılmıştır.

Lazona’da bu adamlara Cinviz adamlar denirmiş. Çok akıllı, bilgili, usta insanlarmış. Lazonada’ki taş köprüler, kuleler, evler, her ne ise Cinviz adamların eseri imiş. Ne yapılırsa onların tavsiye ve öncülüğünde yapılmış hatta şarap yapmasını bile Lazlara bu insanlar öğretmişler. Sonra, minare boyunda insanlarmış Cinvizler. Bir ayakları bir tepeye, öbürü karşı tepeye basar öyle yürürlermiş. Atina’dan (Pazar) Batum’a sıcak ekmeği soğumadan götürebilecek kadar hızlı yürürlermiş (Abaşışi, 2005: 298).

2.5. Çinka/Çiķa

Lazlara ait mitolojik bir varlık olan Çinka/Çiķa mecazî anlamda uzun ve dağınık saçlı kız çocukları için kullanılan bir benzetmedir. Çiķa, uzun saçları ayaklarına kadar uzanan, vücudu siyah tüylerle kaplı irice bir varlıktır. İnsandan ayrılan bir özelliği onun dört parmaklı olmasıdır. “Çiķaların başparmağı yoktur. Bu sebeple insanları kıskanan Çiķalar insanlarla karşılaştıklarında başparmaklarını gördüğünde onu kopardıklarına inanılır. Ayrıca Çiķalardan yabani hayvanların da korktuğuna inanılmaktadır” (Aleksiva, 2022: 83-84). “Böğürtlen Dikeni” masalında Çiķaların simgesel bir özelliği olan saçları konu edinilerek mitolojik bir varlık olarak işlenmiştir. “Periler Padişahının çok güzel bir kızı (çiķa) varmış. Sıcak bir havada göle girip uzun

uzun yüzmüş. Sonra dışarı çıkıp bir kayaya oturmuş. Başını yerinden söküp eline almış. Saçlarını taramaya başlamış” (Abaşışi, 2005: 30). Çiğalkar bugün halen Lazların yaşadıkları bölgelerde varlığına inanılan ve korkulan bir varlıktır. Çiğalkarla ilgili anlatılan birçok memoratlarda Çiğalkarın yayla gölünde yaşadıkları ve genel anlamda kadın olarak tasavvur edildikleri yönündedir. Ayrıca Çiğalkarın altından beşikleri ve tarakları vardır. Sabah güneşinde göl kıyısına gelip güneşlenirler (Aleksiva, 2022: 84). “Böğürtlen Dikeni” masalı örneğinde de görüldüğü üzere Çiğalkarın göl kıyısında yaşamaları ve saçlarını taramaları gibi bazı simgesel çağrışımlar üzerinden halkın belleğinde yaşadığı formda mitolojik bir varlık olarak aktarılmıştır.

2.6. Dev

Devler dünya üzerindeki pek çok masalda adı geçen tabiatüstü davranış ve görünüşe sahip yarı insan yarı hayvan olarak nitelendirilebilecek mitolojik varlıklardır. Genel olarak devler; çok uzun ve çok iri, çok güçlü ve çok korkunç mitolojik varlıklardır. Devler inanç alanında cin tasarımı kapsamı içindedir. Hemen bütün mitolojilerde tanrılara karşıdır ve kötülük kampında yer alırlar (Hançerlioğlu, 2000: 114). Devler çok boyutlu evrensel bir motiftir. Pek çok dünya mitolojisinde yer edinmekle birlikte Tanrılar panteonunun odağında bulunur. Mitolojik anlatılarda devler, sınırları zorlayan cüsselerinin yanında hayret verici güçleriyle anlam kazanan sembolik, psikolojik ve mitolojik varlıklardır (Özdemir, 2019: 31).

Masallarda devler, çoğunlukla, çok iri yapılı insanlar gibi tanımlanmakla birlikte, zaman zaman da olağanüstü özellikleri ile karşımıza çıkarlar. Boyları arşınlarla ifade edilen, bazen minare boyunda, çok başlı, çok kulaklı, olağanüstü büyüklükte gözleri olan, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, kocaman dişli, ağaç gövdesi kadar kolları, iri ve uzun bacakları, kıllı elleri ve uzun tırnakları olan varlıklardır (Yücel, 1998: 39).

Bu doğrultuda devlerin fiziksel olarak büyük cüsselere ve olağanüstü görünüşe sahip olduklarını anlatan dört masal yer almaktadır. “Arslan’ın Oğlu, Tembel Mehmet, Felek, Kral ve Bağcı” adlı masalda devlerin ne şekilde güçlü ve olağanüstü fiziksel özelliklere sahip oldukları betimlenmiştir. “Onun otuz dokuz erkek kardeşi var. Onların hepsi de büyük ve güçlü devlerdir, dedi” (Avcı, 2005: 106). “Dev sırtarak gülüyordu. Yerden aldığı taşları avucunda sıkarak un gibi yere döküyordu” (Avcı, 2005: 135). “Çok çok güçlü bir yaratılmış Felek (Ğormoti). Bir ayağını bir dağa diğer ayağını öbür dağa basarak dünyayı dolaşır kolları ile bütün dünyayı sarabilirmiş. Bir dudağı

verde bir dudağı gökte, kocaman bir devmiş... Onun tek gözü varmış ve o göz de başının tepesindeymiş”. “Şimdi de gidip ormanda yaşayan dokuz başlı devi bana getir dedi” (Avcı, 2005: 66, 119). Devler masallarda tabiat olarak her ne kadar korkunç şekilde tasvir edilseler de bazı masal ve mitolojik anlatılarda masal kahramanlarına yardımcı olan yan karakterler olmuşlardır. “Tılsımlı Yüzük” masalında annesiyle tek başına fakir ve yoksul bir şekilde yaşayan Keloğlan adlı karaktere dev zenginleşmesi için yardımcı olur. “Keloğlan temizlemek için yüzüğü ovuşturunca bir dev ortaya çıktı... Dile benden ne dilersen, her şeyi yaparım deyince. Keloğlan onu denemek için; ‘ben şimdi iyi yemekler istiyorum’ demesiyle beraber kulübenin orta yerinde her çeşit yemekle dolu bir sofraya kuruldu” (Avcı, 2005: 96).

Yukarıda verilen açıklamalarda ve örneklerde de görüleceği üzere devlerin fiziksel olarak insanlara nispeten çok güçlü ve devasa cüselere sahip olmaları devlerin masallarda aşılması gereken bir eşik veya masal kahramanlarının yenmesini gerektiren bir görevin unsuru olmuştur. “Kral ve Bağcı” masalında çiftçi bir adamın bahçesine kral tarafından el konulur. Kral çiftçiye üç şeyi yapması karşılığında bahçesini ona vereceğini şart koşar. Bu üç görevden en zor olanı dokuz başlı devdir. “Şimdi de gidip ormanda yaşayan dokuz başlı devi bana getir! dedi” (Avcı, 2005: 119). “Prens ile Vezirin Kızı” masalında babası ölen Prens ülkeyi nasıl yöneteceğini bilemez ve çok korkar. Aynı zamanda vezirin kızına da âşıktır. Bilge bir adam ona ülkeyi nasıl yöneteceğini ve vezirin kızını nasıl alacağı konusunda ona tavsiyede bulunur. “Sen şimdi toprak bağlı bu bezi dokuzuncu tepenin ardındaki devin evinde kaynayan kazana atabilirsen her dertten kurtulursun yoksa ne tahta oturabilirsin ne de vezirin kızını alabilirsin dedi” (Avcı, 2005: 141). “Aslanın Oğlu” masalında ise Padişahın oğlu kırk devin arasında yaşayan bir kıza âşik olur. Kıza kavuşması için kırk devi alt etmesi gerekir. “Oğul o kız için ben yıllarca savaştım. O kız kırk tane devin arasında yaşıyor bu imkânsız demiş... Padişahın oğlu ve aslanın oğlu atlara binip kıza bulmak için yola çıkmışlar. Kırk gün kırk gece gitmişler... Ateşin etrafında kırk tane devin uyuduğunu görmüş. Ortada koca bir kazanda insan eti pişiriyormuş” (Abaşisi, 2005: 116). Verilen üç örnekte de görüldüğü üzere mitolojik bir varlık olan devler masallarda başarılmaması ve aşılması gereken bir eşik durumdadırlar.

2.7. Ejderha

Birçok mitik anlatı içerisinde yer alan ejderha motifi çoğunlukla mücadele edilen veya öldürülmesi gereken mitolojik bir varlıktır. Masal veya mitolojik anlatılardaki kahramanlar her zaman ejderhalarla çatışma içerisindedirler. Mitolojik düşüncelere göre “ejderha” hamile kadınların içine gire-

rek, doğacak çocukları öldürür. Din tarihçileri ve mitoloji bilimcileri için ejderha motifinin geçirdiği evrimin tüm aşamalarını izlemek çok zordur. O halde oluşumunu tamamlamamış, şekilsiz, biçimsiz güçleri temsil etmektedir. Ejderha çift anlamlı arkaik demonik bir motif olup, evrenin kaostan doğmasını sembolize eder (Beydili, 2004: 193-194). Türk kozmolojisi içerisinde etkin bir yere sahip olan ejderin gök kubbenin en alttaki çığrısını yani zaman çarkını (felek) evirdiği söylenmektedir. Bu durum ejderin hem göksel mekânın hem de zamanın simgesi durumundadır. Somutlaştırılmış tezahürüyle ejder, kışın yer-su'nun derinliklerinde yaşayan, baharda ise kanatlanıp uçan böylece hem yer-su hem gök ilkelerine bağlı bir efsanevi ruh olarak düşünülen bir varlıktır (Esin, 2001: 43-82). Fiziksel özellikleri bakımından ejderhalar; yılan kuyruklu, kanatlı ve aslan pençeli mitolojik hayvanlardır. Uçan yılan olarak da nitelenir. Hemen her ulusun mitolojisinde çeşitli biçimlerde tasarlanan ejderha ya da ejderlere rastlanır. Her mitolojide ejderhalarla savaşılmıştır (Hançerlioğlu, 2000: 131). “Cesur Kardeş” masalında da masal kahramanı olan üç kardeşin en küçüğü asi ve kendini beğenmiş bir kahramandır. Her seferinde gücünü göstermek ister. Hiçbir şeyden korkmadığını kanıtlamak için ejderhalarla mücadele eder ve sonunda üç ejderhayı da yenerek korkusuz olduğunu kanıtlar.

Sen buraya neden geldin? Burada ejderhalar var ve şimdiye kadar herkesi yiyip hiç kimseyi sağ bırakmadılar... Ben kimseden korkmam. Benim gibi adamı kimse yiyemez diye cevap verdi. Akşamüstü ejderha geldi... Dövüşmeye başladılar ve biraz sonra çocuk ejderhayı öldürdü... Ertesi gece ötekisi geldi. Çocuk onu da öldürdü... O gece ejderha geldi. Bu sefer dövüş çok uzayınca çocuk zorlandı. At çocuğun zorlandığını anlayınca, ayağındaki ipi kopardı ve ona yardım etti. Böylece ikisi bir olup ejderhayı öldürdüler (Avcı, 2005: 40).

Benzer şekilde “Arslan’ın Oğlu” masalında da ejderha yenilmesi gereken bir unsur olarak anlatılmıştır. Masal kahramanı olan Arslan’ın Oğlu ejderhanın kaçırdığı kızı kurtarmak için devlerin dahi yenemediği ejderha ile mücadeleye girer.

Çocuk kılıcı alıp sürükleyerek getirdikten sonra onunla ipi kesti. O anda adam ejderha oldu. Çocuğa bir kuyruk sallayıp onu bayılttıktan sonra kızı da aldı ve yedi kat yerin altına götürdü. Devler ejderhanın kızı kaçırdığını öğrenince ağlamaya başladılar... Arslan’ın Oğlu devlere ben o ejderhayı mutlaka göreceğim... Ona biz de bir şey yapamayız sende bir şey yapamazsın. Gitme geri dön dedilerse

de Arslan'ın Oğlu onları dinlemedi ve yola koyuldu (Avcı, 2005: 110-111).

“Deđirmenci” masalında ise yukarıdaki açıklamaların ve örneklerin aksine ejderha korkulan ve mücadele edilmesi gereken bir unsur olmasının tam aksine saf, kolayca kandırılan ve alt edilen bir mitolojik varlık durumdadır. Masal kahramanlarından biri olan kurnaz tilki ejderhanın sarayını almak için onu kolayca kandırır ve ejderhanın sarayı ele geçirir.

Tilki kafilenin önünden gidip bir saraya rastlamış. Bu öyle bir saraymış ki padişah sarayından kat kat büyük ve güzelmiş. İçi dış altınmış. Ama orada bir ejderha yaşıyormuş ve tilkiyi görünce av geldi diye başını kaldırmış. Tilki saklan seni öldürmeye çok kalabalık insanlar geliyor deyince zaten hasta ve çok yaşlı olan ejderha korkmuş. Beni nereye saklayacaksın demiş? Tilki ejderhanın beline ip bağlayıp oradaki kuyunun içine yavaş yavaş indirirken, ipi kesip ejderhayı kuyuya atmış (Abaşışi, 2005: 273).

2.8. Melek ve Şeytan

Melek ve Şeytan birbirlerine zıt iki ayrı mitolojik varlıklardır. Melekler birçok anlatı içerisinde iyiliği ve insanlara doğru yolu göstermeyi amaçlarken şeytan ise tam tersi olarak kötülüğü ve kaosu sembolize eden bir varlıktır. Her iki varlık halk anlatıları içerisinde doğrudan veya dolaylı olarak kahramanlar üzerinden birbirleri ile mücadele halindedirler. Melekler dünya üzerinde yaşayan pek çok inanış ve din içerisinde farklı niteliklere sahip olarak yaşamakta ve varlığına inanılmaktadır. Ayrıca meleklerin farklı kutsal kitaplarda adından sıkça bahsedilmektedir. Melekler, insanlarla tanrı arasında aracı olan iyi nitelikte ruhani varlıklardır. Laz halk masallarında melekler yukarıda bahsedilen özelliklere göre iyiliğin temsilcisidir. “Ayşe ile Serçe Kuşu” masalında masal kahramanı olan serçe soğuk bir kış günü ölümlerle karşı karşıya gelir ve Melekler onun ölmemesi için Tanrıya dua ederler.

Gökteki melekler serçeciği görüp ne istediğini anladılar. Tanrı'ya “Bu sevgili kuşun çektiği acıya dayanamıyoruz. Ey büyük Tanrım lütfen onu kurtar” diye yalvardılar... Bir müddet sonra ise gün ışımaya başladı... Serçecik sevinçle şeftalide her zaman konduğu dalına kondu. Gökteki Melekler serçenin kurtuluşunu ve sevincini görünce Tanrıya varıp ona teşekkür ettiler (Avcı, 2005: 31).

Meleklerin “Ayşe ile Serçe Kuşu” masalında da görüleceği üzere Tanrı ile olan münasebetleri, dualarının hemen kabul edilmesi ve sıradan bir varlığın neredeyse ulaşması imkânsız olan Tanrıya istedikleri zaman görüşe-

bilmeleri onların Tanrı tarafından vazifelendirilen bir konumunun olduklarını da ortaya koymaktadır. Meleklerin Tanrı tarafından görevlendirmelerine örnek teşkil edecek bir diğer masal ise “Arslan’ın Oğlu” masalıdır. Masal kahramanı olan Arslan’ın Oğlu ejderhalarla mücadeleye girer. Melekler çocuk kılığında girerek Arslan’ın Oğluna ejderhalarla olan mücadelesinde ona yardımcı olması için tılsımlı takke, sopa ve post verirler. “Biz melekleriz ve bizi Tanrı gönderdi. O şeyleri sana helal ettik, dediler ve kayboldular” (Avcı, 2005: 112). Melekler yukarıda verilen iki örnekte de görüleceği üzere iyiliğin sembolüdürler.

“Kız ve Erkek Kardeş” masalında da insanlara yardımcı olması için İslam inancına göre dört büyük melekten biri olarak kabul edilen Cebrail meleği ortaya çıkmıştır. Masal kahramanı olan Kız kardeşin elleri kesilir ve çocukları gölde boğulmak üzere iken Cebrail meleği gelir ve ona yardım eder. “Gelin yine ağlamaya başlayınca Cebrail geldi ve elini sokup çocuğu çıkar! Dedi. Benim kollarım yok da nasıl çıkarayım dedi gelin. Cebrail yine gölcüğe girip kolunu sok, dedi. Gelin gölcüğe girip çocuğa atlayınca kolları yerine geldi. Bu durum gelinin çok hoşuna gitti ve iki çocuğuyla gezdi, gezdi” (Avcı, 2005: 129). Cebrail, inanışlara göre çeşitli şekillere girebilir. Bu özelliği ile Cebrail “Kız ve Erkek Kardeş” masalında kendi adıyla anılarak diğer masalardaki meleklerin haricinde kalmıştır.

Şeytan; cehennemi yöneten, Tanrı’nın karşıtı ve kötülüğün kişileştirilmesi olarak kabul edilir. Şeytan’ın tasavvurlarında zayıf ve siyah giyinmiş bir adam olması veya boynuzlu, yarasa kanatlarına sahip, kuyruklu ve toynaklı gibi özellikler görülmektedir. Ejderhalar ve yılanlar gibi çeşitli kötü varlık tasavvurları da Şeytan’ın tasvirinde kullanılan unsurlardandır (Sarpkaya, 2018: 149). Ancak Laz masallarında Şeytan yukarıda bahsedilen özellikleri taşımaz. Şeytan genel manadaki kötü motifinin aksine masalarda insanlarla günlük ilişkileri olan ve insanlara yardımcı olan bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. “Laz ve Şeytan” masalında masal kahramanı olan Laz arkadaşı olan Şeytan’ı türlü oyunlarla her seferinde kandırır ve en sonunda onu döverek kaçar. “Şeytan bir şey satamayınca gücendi. ‘Laz beni kandırıyor’ deyip Laz’a geldi. Böyle olmaz dövüşelim de kim kazanırsa paralar onun olsun deyince Laz da razı oldu... Şeytan kısa sopayla hiçbir şey yapamadı. İyice sopa yedikten sonra yine akli başına geldi ve ben bir daha Laz ile arkadaş olursam dedi ve kaçıp gitti” (Avcı, 2005: 102). “Şeytan Laz ve Şeytan” masalında saf ve kolay kandırılan mitolojik bir varlık olarak anlatılmıştır. “Testere” masalında ise Şeytan insanlardan korkan ama aynı zamanda insanlara yardımcı olan bir varlıktır. Masalda iki Laz ağaç keserken testere-

leri ağaca sıkıştır. Testerelerini ağaçtan nasıl çıkaracaklarının çaresini bir türlü bulmazlar. Bu sırada Şeytan gelir ve ağaca sıkışan testerenin nasıl kurtarılacağını iki Laz'a gösterir. Şeytanın Laz masallarındaki konumu sahip olduğu genel anlamın aksine bir durum göstermektedir.

Delikanlılar şeytana kızıp kovalamışlar. Şeytan bir yandan gülüyor, bir yandan dudaklarını bir o yana bir bu yana eğe büke kaybolmuş gidiyormuş. İki kafadar Şeytan'ın bu ilginç hareketinin sebebini üç gün üç gece daha düşünmüşler. Üçüncü gecenin sonunda biri demiş ki “Şeytan bize hızarın dişlerini bir o yana bir bu yana bükün” demek istemiş olmasın sakın? Olur, mu olur deyip hızarın dişlerini bir o yana bir bu yana eğmişler. İşte o günden sonra rahat rahat ağaç biçmişler (Abaşışi, 2005: 93).

2.9. Peri

Periler özellikle halk inançlarında belli zamanlarda, belli yerlerde ve farklı şekillerde var olduğuna inanılan olağanüstü varlıklardır. Perilerin cin taifesine mensup bir varlık olduğuna inanılsa da kimi zaman perilerin cinlerden farklı bir yaratık olduğu da kabul edilmektedir. Periler masalarda çeşitli yardımcı rollerde yer almaktadırlar. Ayrıca perilerin cin gibi tehlikeli ve zarar veren varlıklar olarak tasavvur edildiği masallar da olduğu gibi perinin kahraman karşısında iyi ya da kötü olduğu masallar da vardır. Mitolojik sistemlerde perilerle ilgili bulunan tasavvurlar ortak bir görüşe sahiptir. Periler çok küçük, büyülü, insanlara yardım edebilen veya kötülük yapabilen, genellikle dişi olan, şekil değiştirebilen veya büyülü güçlere sahip olağanüstü varlıklardır. Aynı şekilde Laz masallarında da periler demon bir varlık olmanın aksine iyi ve insanlara yardımcı olan varlıklar olarak anlatılmışlardır. “Üvey Evlat” masalında üvey annesi tarafından kış ayında çilek bulması için sokağa atılan evin küçük kızına çileği bulması için peri kızı yardımcı olur. “Sen kimsin? Bu kışta ne arıyorsun? Diye sordu. Kız her şeyi anlattı. Yaşlı kadın peri kızı idi ve kıza acıdı. Sen çok iyi bir çocuksun. Benim on iki çocuğum var. Her birinin elinde bir ayın anahtarı var. Sen hangi ayın meyvesini istiyorsan o ayın anahtarını çevireceksin ve sana o meyveyi verecek dedi” (Avcı, 2005: 89). Perilerin insanlara yardımcı olduklarına örnek oluşturacak bir diğer masal “Dedenin Duası” masalıdır. Masalda kimi kimsesi olmayan yaşlı bir dede Allaha son zamanlarında rahat etmesi için dua eder ve duası kabul olur. “Az sonra önünde peri kızı peyda olmuş. Dedeye, ‘Ey dede dile benden ne diler-sen?’ demiş. Dede ‘Bana biraz altın ver de ihtiyarlığında rahat edeyim’ demiş. Peri kızı gülümseyip, ‘Bundan böyle nereye elini tutarsan altın olsun’ deyip kaybolmuş” (Abaşışi, 2005: 245). Periler, “Al Karısı'nın ortaya çıktığına

inanılan mekânlar söz konusu olduğunda da varlığını korumaktadır. Bu kapsamda insanların yaşam alanlarının dışı olarak kabul edilen ve doğa ile bağlantılı mekânlar, Al Karısı ile özdeşleştirilebilmektedir. Özellikle ırmak kenarları ve su birikintileri, perinin belirdiği yerler arasındadır” (Çelik, 2018: 76). Perilerin su kenarlarında tezahür etmelerine ilişkin özellikleri “İhtiyarın Oğlu ve Yarım Adamlar” masalında işlenmiştir. Masalda yaşlı adam oğlu gibi sevdiği delikanlıya evindeki kırk odanın otuz dokuzunu açmasını ama kırkinci odayı asla açmamasını ister. Delikanlı dayanamaz ve kırkinci odayı açar. Delikanlı odaya girince odanın ortasındaki havuzda peri kızlarını görür ve onlardan birine âşık olur.

Kızlar da delikanlıyı görünce tekrar kuş olup kaçmışlar. İhtiyar çok kızmış ama delikanlının yalvarmalarına dayanamayıp yumuşamış. Delikanlı “ben o kızlardan birine âşık oldum ne olur bana bir yol göster” deyip yalvarmaya başlamış. İhtiyar” oğlum onlar perilerdir yılda bir kez gelip bu gölde yıkanırılar giderler. Bir yıl beklemen lazım” demiş (Abaşışi, 2005: 292).

Sonuç

İncelenen 113 masal metni iyiyi ve kötüyü sembolize eden mitolojik ve olağanüstü varlıklar bakımından değerlendirildiğinde; “Aksakallı Dede, Derviş, Hızır, Cinviz Adamlar, Çinka/Çıka, Melek, Şeytan, Peri” iyiyi, “Cadı, Cin, Dev, Ejderha” ise kötüyü sembolize eden mitolojik ve olağanüstü varlıklardır. Laz masallarında genel kabulün aksine şeytan -korkulan veya kötüyü sembolize eden bir varlık olmasına rağmen- insanlarla anlaşan ve gündelik hayatlarına karışan bir varlık olması bakımından dikkat çekmektedir. Buna benzer bir durum cinler için de geçerlidir. Halk anlatıları içerisinde korkulan bir varlık olan cinler, korkulanın aksine “Tulum” masalında insanlara yardımcı olan olağanüstü bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Laz masallarında sihir, büyü, hayvanların konuşması, cisimlerin veya varlıkların uçması gibi masallara ait temel motiflerin örneklerini sıkça görmek mümkündür. Bu bakımdan masallar oldukça zengindir.

Masallarda en çok işlenen mitolojik varlık devlerdir. Bu noktada Laz masallarında adı geçen Felek adlı bir devin fiziksel özelliği masal metninde; “Yalnız bir kusuru ya da özelliği varmış ki, onun tek gözü varmış ve o göz de başının tepesindeymiş” (Abaşışi, 2005: 66) şeklinde tasvir edilmiştir. Bu durum Dede Korkut hikâyelerinde yer alan “Tepegöz” adlı karaktere fiziksel özellikler bakımından benzediğini söylemek mümkündür. Ayrıca “Dede, Derviş, Hızır, Melek, Şeytan, Peri ve Cin” gibi olağanüstü karakterler yine Türk

anlatı geleneği içerisinde sıkça karşılaşılan olağanüstü varlıklardır. Bu olağanüstü varlıkların benzer özellikleri Kafkasya halklarına ait mitoloji ve halk anlatılarında da rastlanmaktadır. Fakat “Ciniviz Adamlar” ve “Çinka/Çıka”nın Laz kültürüne ve mitolojisine ait varlıklar olması hasebiyle Türk anlatı geleneği içerisinde yer alan mitolojik ve olağanüstü varlıklardan ayrı olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada ilerleyen zamanlarda yapılacak olan nitelikli karşılaştırmalı metin çalışmalarıyla Laz halk masallarında yer alan mitolojik ve olağanüstü varlıkların diğer halklara ait sözlü anlatı geleneği içerisinde var olan mitolojik ve olağanüstü varlıklarla benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konabilir. Mitolojik ve olağanüstü varlıklar genel muhteva bakımından farklı formlara ve niteliklere göre şekillenip masallarda ana unsur olarak iyiliğin ve kötülüğün mücadelesini veren karakterler olarak işlenmiştir.

Kaynakça

- Abaşışi, Nurdoğan (2005). *Laz Halk Masalları/Lazuri Paramitepe*. Çev. Eylem Bostancı. İstanbul: Kolkhis.
- Abaşışi, Nurdoğan (2013). *Kançoba Paramitepe*. İstanbul: Lazika.
- Aça, Mehmet ve Yolcu, Mehmet Ali (2019). “Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri”. *Halk Bilimi El Kitabı*. Ed. Mustafa Aça. Ankara: Nobel, 345-440.
- Aleksiva, İrfan Ç. (2022). *Laz Halk İnançları ve Mitolojisi*. Ankara: Heyamola.
- Avcı, Münir Yılmaz (2005). *Laz Masalları/Lazuri Paramitepe*. İstanbul: Sorun.
- Bakırcı, Nedim (2014). “Eflâtun Cem Güney’in ‘Masallar’ Adlı Kitabında Yer Alan Metinlerde Mitolojik Unsurlar”. *TÜRÜK Dergisi*, 2(4): 37-52.
- Balaban, Tuğrul (2020a). *Yazmalara Göre Kerem ile Aslı Hikâyesi ve Raif Yelkenci Nüshası*. İstanbul: Kesit.
- Balaban, Tuğrul (2020b). “Masal Masal İçinde Nartanesi Metninin Söylem Analizi”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(1): 252-265.
- Bayat Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi: Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Beydili, Celal (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Yurt Kitap Yayın.

- Boratav, Pertev Naili (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek.
- Bucaklışı, İsmail vd.(2007). *Didi Lazuri Nenapuna/Büyük Lazca Sözlük*. İstanbul: Chivi Yazıları.
- Çelik, Adil (2018). “Doğaüstü Varlıklar ve Anlatılar Üzerine İncelemeler”. *Türk Toplumunun Sözel Belleğindeki Al Karası Tasarımları Üzerine*. Ed. Altuğ Ortakçı. İstanbul: Kesit, 71-84.
- Eliade, Mircea (2016). *Mitlerin Özellikleri*. Çev. Sema Rifat. İstanbul: Alfa.
- Esin, Emel (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabcacı.
- Hançerlioğlu, Orhan (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi.
- Kaya, Doğan (2007) *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2012). *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Kabcacı.
- Özdemir, Deniz Serdar (2019). *Türk Halk Anlatılarında Dev Motifi*. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Özhan (2005). “Ciniviz, Çiniviz”. *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük, C.1*. İstanbul: Heyamola.
- Sarıkaya, Seçkin (2018). *Türklerin Şeytani Masalları-Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar*. Ankara: Karakum.
- Şahin, M. Süreyya (1993). “Cin”. *İslam Ansiklopedisi, C.8*. Ankara: TDV.
- Yücel, Ayşe (1998). “Masallarda Dev ve Yaradılış Destanındaki Benzerleri”. *Milli Folklor*, 39: 38-45.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.